

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ І ЗМІСТУ САНКЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

Нуруллаєв Ількін Садагат огли,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного
правознавства факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

В останні роки міжнародні санкції набувають характер доволі поширених інструментів зовнішньої політики. Раніше санкції накладалися досить рідко, однак у сучасних міжнародних відносинах вони дедалі частіше відіграють роль важливого засобу впливу на неправомірну поведінку різноманітних суб'єктів. А сукупність норм, які регулюють відносини, які стосуються підстав, порядку накладення, зняття санкцій тощо, утворюють окремий інститут міжнародного права. Не дивлячись на те, що міжнародне співтовариство намагається встановити нормативні рамки застосування санкцій, тим не менше останні часто-густо стають елементом політичного зловживання. Іншою проблемою є також питання ефективності міжнародних санкцій, яке є частиною більш загальної проблеми дієвості сучасного міжнародного права.

Поміж тим у сучасних міжнародних відносинах санкції, що застосовуються ООН, регіональними міжнародними організаціями, окремими державами є засобами, які мають певні відмінності з точки зору міжнародного права. Тому ще однією проблемою є відсутність єдиного нормативного визначення поняття «міжнародні санкції».

Загалом можна виокремити кілька підходів до визначення поняття «міжнародні санкції». Перший підхід є таким, що враховує ціль заходу (т.з. ціле-орієнтований підхід). Головним у визначенні терміну є мета заходу реагування на порушення правової норми. У цьому випадку під санкціями іноді розуміють будь-які заходи, вжиті проти держави з метою примусити її дотримуватися міжнародного права або покарати її за порушення міжнародного права. Таке орієнтоване на мету розуміння запозичене за аналогією з національною сферою, де санкції, як правило, є низкою дій, які можуть бути вжиті проти особи, що порушила правову норму. Перенесене в міжнародне право розуміння санкцій як інструменту забезпечення дотримання міжнародної правової норми нерозривно пов'язана з давньою дискусією щодо того, чи є міжнародне право врешті-решт правом. Проте автоматичне перенесення у міжнародно-правову площину категорій національного права, як виглядає, не є цілком коректним, адже не враховує специфіки міжнародного права, як права, що ґрунтується на узгодженій волі учасників відносин.

Слід додати, що міжнародне право, крім, наприклад, примусових заходів, які можуть вживатися в рамках ООН, передбачає можливість самопомоги держав шляхом вжиття ненасильницьких заходів проти порушника тощо. До речі, обсяг дозволеної самопомоги був досить

детально визначений Комісією міжнародного права (ILC) у її Статтях року про відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії (ARSIWA) 2001¹ та Проекті статей про відповідальність міжнародних організацій (DARIO) 2011² та коментарях до цих документів, зокрема в розділах, що кодифікують правила щодо «контрзаходів». Не дивлячись на те, що Комісія надала авторитетне керівництво щодо застосування норм про відповідальність у міжнародному праві, права міжнародної відповідальності, кілька досить делікатних питань, наприклад, щодо допустимості заходів проти правопорушників, які завдають шкоди інтересам спільноти, залишаються досі без відповіді.

По-друге, у цих документах Комісія не зафіксувала можливість застосування каральних заходів до порушників. Коментар ARSIWA зазначає, наприклад, що, на відміну від національного законодавства, не було визначено конкретні негативні наслідки для держав за порушення основних норм міжнародного права. Також Комісія відкидає т.з. ідею «штрафної шкоди» та вказує на те, що контрзаходи мають бути пропорційними початковій протиправній дії (діям), оборотними та мають бути спрямовані (лише) на забезпечення дотримання права.

Другий підхід, у свою чергу зосереджується на особі «автора» відповідних заходів. Він обмежує поняття міжнародних санкцій тими заходами, які, наприклад, ухвалює міжнародна організація (відповідно до її установчого документа). Такий підхід відображено, зокрема, у вже згаданому проекті статей Комісії щодо міжнародної відповідальності міжнародних організацій 2011 р., де не згадуються власне санкції, натомість увага зосереджена на «відновленні» та, зокрема, на «контрзаходах». У тих рідкісних випадках, коли Комісія посилається на поняття санкції, вона його тлумачить звужено. У коментарі ARSIWA, наприклад, зазначається, що санкції стосуються «заходів, вжитих відповідно до установчого документа окремих міжнародних організацій, зокрема відповідно до розділу VII Статуту ООН»³. Крім того додається, що цей термін є «неточним», оскільки Розділ VII стосується лише різноманітних заходів, які може вжити Рада Безпеки⁴. Такі санкції іноді ще називають «інституційними».

За третім підходом, який застосовується у теорії міжнародних відносин, міжнародні санкції визначаються за типом вжитих заходів, під якими, наприклад, розуміють економічні санкції (ембарго), зокрема такі як обмеження імпорту та експорту проти певних країн або заморожування активів, спрямованих проти конкретних фізичних чи юридичних осіб. За цим підходом до розуміння санкцій виключаються решта інституційних санкцій міжнародних організацій проти їхніх держав-членів, наприклад, виключення або призупинення права голосу.

---

¹ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1, URL.: <https://www.refworld.org/docid/3ddb8f804.html> [accessed 8 April 2023]

² UN General Assembly, *Report of the International Law Commission, 66th session (5 May-6 June and 7 July-8 August 2014)*, 2014, A/69/10, available at: <https://www.refworld.org/docid/5539ee604.html> [accessed 8 April 2023]

³ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1, P. 75. URL.: <https://www.refworld.org/docid/3ddb8f804.html> [accessed 8 April 2023]

⁴ Pellet A. and Miron A., «Sanctions» in R. Wolfrum et al. (eds), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, vol. IX supra n. 4, at § 10 [2012 OUP].

Типовим прикладом є санкції, ухвалені Радою Безпеки ООН відповідно до статті 41 Статуту ООН⁵, застосування яких контролює, наприклад один із санкційних комітетів Ради Безпеки ООН.

Однак, як відомо санкції активно застосовуються в якості внутрішньо організаційних заходів та засобів впливу самої організації на інших учасників міжнародних відносин у рамках інших організацій, зокрема регіональних (наприклад, у практиці Європейського Союзу).

Не дивлячись на те, що Комісія переважно звертається до санкцій як заходів, прийнятих під егідою міжнародних організацій, у міжнародних відносинах, під цим поняттям також розуміють заходи, які вживаються окремими державами. У міжнародних відносинах держави досить активно використовують економічні санкції як важливий інструмент зовнішньої політики, «менш небезпечний, ніж військова сила, але більш серйозний, а іноді й ефективніший, ніж власне дипломатія»⁶. Авттивізація застосування санкцій Радою Безпеки ООН після закінчення холодної війни не змінило цю тенденцію, а навіть навпаки. Сьогодні багато країн запроваджують економічні санкції більш загального характеру та ведуть списки визначених осіб та організацій, які є суб'єктами цільових санкцій⁷. Часто такі санкції просто спрямовані на впровадження обов'язкових заходів, ухвалених Радою Безпеки ООН відповідно до статті 41 ООН Статуту. Тим не менш, окремі країни (і регіональні організації) також можуть вдатися до автономних санкцій, які не спираються на вже існуючі Резолюція Ради безпеки. Російське втручання в Україну в березні 2014 року, а згодом повномасштабна агресія з 24.02.2022 р. наприклад, мають наслідком застосування до рф автономних санкцій з боку ЄС, а також з боку таких різних країн, як, наприклад, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Японія тощо.

Очевидно, міжнародні санкції є певним типом заходів, які можуть служити різним цілям, а саме: (а) примусити припинити правопорушення або змінити поведінку, яка веде до порушення міжнародного права; (б) обмежити доступ до ресурсів, необхідних для участі в певній діяльності, або (в) сигналізувати про порушення або повідомляти порушника про позицію щодо неправомірної поведінки та для стигматизації порушника.

Не дивлячись на те, що санкції часто асоціюються з каральним заходами, тим не менше Рада Безпеки ООН і Суд Справедливості ЄС неодноразово робили наголос на їх внутрішньому превентивному характері.

---

⁵ Слід зазначити, що не кожен захід, застосований Радою Безпеки ООН відповідно до статті 41 Статуту ООН, є санкцією в тому розумінні, в якому це поняття розуміється в міжнародних відносинах. Так, заходи щодо створення спеціальних міжнародних кримінальних трибуналів, які передбачають передачу «ситуації» на розгляд Міжнародного кримінального суду, не є санкціями в цьому контексті, навіть якщо вони знаходять своє правове підґрунтя в статті 41 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

⁶ Lowenfeld A.F. *International Economic Law*. Oxford: OUP, 2008; 2nd ed., P. 925.

⁷ US Department of the Treasury, «Sanction Programs and Countries Information» URL.: <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Pages/Programs.aspx>